

Liefde maakt blind en irrationeel

Verschroepelde harten in het werk van Carson McCullers

Wouter van Ewijk

But only love can break your heart
Try to be sure right from the start
Yes, only love can break your heart
What if your world should fall apart

(Neil Young, 1970)

De meeste mensen weten wel dat een hart niet echt kan breken. Toch komt het gebroken hart in veel popmuziek en literatuur voor. Het gaat dan in allerlei varianten altijd over ongeveer hetzelfde: het meemaken van liefdesverdriet, in de steek gelaten zijn, iemand kwijtraken en alleen verder moeten. Maar ook in de sport komt het voor, bijvoorbeeld na een gevoelig verlies. Zo voelt het voor wereldkampioene schaatsen Joy Beune ‘als een gebroken hart’ wanneer zij zich op haar favoriete afstand niet kwalificeert voor de Olympische Winterspelen in 2026. Normaal gesproken is zij de nuchterheid zelf, maar nu was ze ontroostbaar en mentaal gebroken. Het moge duidelijk zijn dat ook in dit geval het gebroken hart staat voor teleurstelling, en verdriet om in de knop gebroken kansen op de overwinning.

Er zijn ook eigentijdse uitdrukkingen beschikbaar voor dit gevoel van verlies. Zo zei een van mijn bonuszonen toen hij werd gekweld door liefdesverdriet: ‘Liefde gaat door merg en been’, een uitdrukking die ik tot nu toe associeerde met een snerpand en doordringend geluid. Zelf vind ik de term ‘hartenpijn’ ook mooi.

Dat ook kinderen hartenpijn kunnen ervaren, zag ik in een prachtig filmpje uit de serie ‘The Secret Life of 4 Years Old’ waarin een vierjarig meisje bedroefd vertelde over ruzie met een schoolvriendje dat niet met haar wilde spelen waardoor het voelde alsof haar hart verschrompeld was. Interessant genoeg beschrijft de Amerikaanse schrijfster Carson McCullers

Carson McCullers (1917-1967)

een soortgelijk verschijnsel: ‘Het hart van een gekwetst kind kan zo verschrompelen dat het altijd hard en rimpelig blijft, als de pit van een perzik.’ Gelukkig kwam het met het meisje uit de video weer goed. Nadat ze door de andere klasgenootjes is overladen met geknuffel, zegt ze blij dat haar hart weer heel groot is gegroeid.

Dit roept bij mij de vraag op hoe je schrijft over liefdesverdriet. In zekere zin natuurlijk op dezelfde manier als de vierjarigen, maar het gaat in het geval van volwassenen niet alleen over verdriet en eenzaamheid, maar ook over tegenstrijdige gevoelens. Die twee hartmetaforen voor liefdesverdriet: het gebroken en het verschrompeld hart laten zich goed illustreren aan de hand van twee romans van Carson McCullers.

Iedereen eenzaam

Carson McCullers, een Amerikaanse schrijfster, schreef een omvangrijk oeuvre waaronder vijf romans en veel korte verhalen. Zij debuteerde op haar drieëntwintigste in 1940 met de roman *Het hart is een eenzame jager*. Zij beschrijft daarin het zware leven van zwarte mensen in het zuiden van de Verenigde Staten eind jaren dertig. Zij

schrijft over raciale ongelijkheid, armoede en eenzaamheid, en over de worsteling van zwarte mensen om alle ontberingen het hoofd te bieden. Op een bijzondere manier schrijft ze over genegenheid en liefde, over teleurstelling daarin, over liefdesverdriet, en over de uiteindelijke gevolgen ervan. Zij doet dat op een stille en rustige manier, maar dat wil niet zeggen dat er niets heftigs gebeurt. De woorden liefde, liefdevol, verliefd liefdesverdriet of genegenheid komen overigens in haar romans bijna niet voor.

Ik focus op twee van haar romans. De eerste roman is het zojuist genoemde *Het hart is een eenzame jager* (1940) en het tweede - eerst uitgekomen als een kort verhaal - is *De ballade van het droevige café* (1951). Deze twee, omdat zij - al zit er geruime tijd tussen het verschijnen van deze boeken - voor mijn gevoel bij elkaar horen.

In de roman *Het hart is een eenzame jager* volgt Carson McCullers het leven van een paar mensen - in een kleine gemeenschap in een middelgrote stad in het zuiden van de Verenigde Staten -, die veel van elkaar verschillen. We komen veel te weten over het moeilijke gevecht dat de zwarte huisarts Copeland voert tegen discriminatie in het diepe zuiden van het land. Hij mag als zwarte arts het witte-mensencafé niet in. Hij worstelt tegelijkertijd met (de toekomst van) zijn eigen kinderen: zijn zoon zit in de gevangenis en wil niets met zijn vader te maken hebben. Zijn kinderen worstelen eveneens met de invloed die de raciale discriminatie op hun bijna ondraaglijke bestaan heeft. Andere hoofdpersonen in McCullers boek zijn de kleine Mick Kelly met haar muzikale ambities, de alcoholist Jake Blount - die moeiteloos een halve liter whisky in een half uur opdrinkt en bijzonder onaangenaam kan zijn - en de kroegbaas Biff Bannon, eigenaar van het New York café waar de doofstomme John Singer, de hoofdpersoon van deze roman, drie keer in de week eet.

De mensen in *Het hart is een eenzame jager* zijn eenzaam, allemaal op hun eigen manier. Dat geldt overigens in eerste instantie niet voor de twee doofstomme vrienden, John Singer en Spiros Antonapoulos. Sterker nog, er wordt op enig moment in de roman expliciet gemeld dat zij 'helemaal niet eenzaam' zijn: 'thuis waren ze tevreden met hun eten en drinken'. De twee doofstommen hadden buiten elkaar geen andere vrienden en waren behalve tijdens het werk altijd met zijn tweeën.

De twee vrienden zijn erg verschillend. Antonapoulos, een Griek is dik en dromerig, steevast gehuld in een rommelig poloshirt en altijd met eten bezig. Singer is lang en altijd sober gekleed, een keurige verschijning. In zijn ogen lag een wakkere, intelligente blik. Iedere dag lopen de vrienden gearmd naar hun werk. Ze zijn zo vaak alleen dat niets hun rust verstoort en alle dagen op elkaar lijken. Af en toe spelen ze een spelletje schaak, een spel dat Singer Antonapoulos probeerde te leren, maar die kreeg het spel nooit helemaal door, wat ertoe leidde dat Singer meer dan eens ook maar de stukken van zijn vriend verplaatste op het bord. Antonapoulos keek dan zeer tevreden.

Zo gaan vele jaren in rust voorbij totdat Antonapoulos ziek wordt. Wat voor een ziekte het precies is, wordt niet duidelijk, maar het lijkt om een psychiatrische aandoening te gaan. In ieder geval wordt Antonapoulos kribbig en heeft hij steeds kritiek op alles wat zijn vriend Singer voor hem doet, die notabene vrij van zijn werk neemt om hem te verzorgen.

Er breken moeilijke tijden voor hen aan. Antonapoulos is erg prikkelbaar en gaat zich vreemd gedragen, zo gaat hij zo af en toe een willekeurige eetgelegenheid binnen en steelt dan een pepervaatje of wat tafelzilver. Singer houdt hem uit de wind en betaalt alles wat hij wegneemt, maar uiteindelijk wordt het onhebbelijke gedrag van Antonapoulos zo erg dat het onhoudbaar wordt. Singer is inmiddels platzak door alle overtredingen waarvoor hij een schikking moet zien te treffen. Antonapoulos wordt door toedoen van zijn neef in een ver weg gelegen inrichting opgesloten. Singer staat machteloos, hij moet het laten gebeuren, en wordt door wat er met zijn vriend gebeurt steeds rustelozener. Hij kan slecht slapen. 'In zijn half-dromen zag hij zijn vriend heel scherp voor zich en wanneer hij wakker werd was dat met een schrijnend gevoel van eenzaamheid, hij stond er alleen voor'.

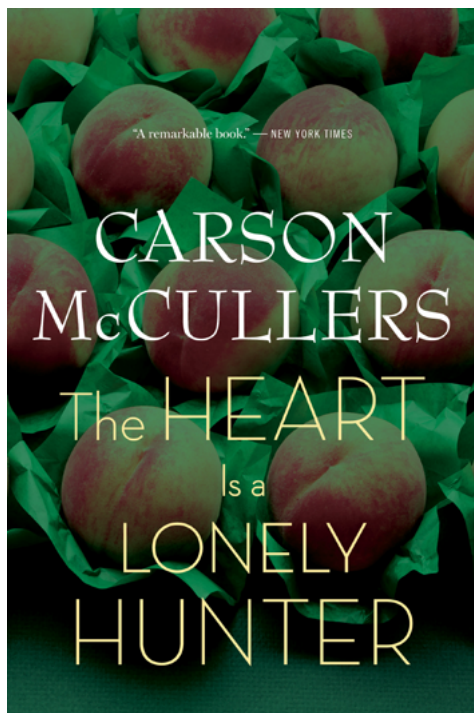
Steeds vaker hangt Singer in de stad rond en uiteindelijk kan hij het niet meer uithouden in de kamers waar hij tien jaar met Antonapoulos woonde. Hij trekt bij de familie Kelly in waar hij de man wordt aan wie iedereen zijn verhaal kwijt kan en in wiens gezelschap men, met name Mick Kelly, graag zwijgend verblijft.

De bijna altijd dronken Jake Blount zegt het mooi: 'Jij [Singer] bent de enige hier in de stad die snapt wat ik bedoel' en 'Ik praat nu al twee

dagen met je in mijn hoofd, omdat ik weet dat jij begrijpt wat ik wil zeggen'. Op enig moment is Blount voortdurend aan het woord: 'De woorden stroomden uit zijn mond alsof er in hem een dam was doorgebroken'. Singer had een uur naar hem geluisterd, was opgestaan en had het café verlaten. Het was niet tot Blount doorgedrongen dat de doofstomme Singer al de tijd dat hij aan het woord was helemaal geen antwoord had gegeven. Het is duidelijk dat Singer niet alles wat er tegen hem gezegd wordt begrijpt. Hij kan wat er gesproken wordt immers niet horen en moet het van het liplezen en gebarentaal hebben. Zoveel is zeker: Singers manier van doen wekt vertrouwen, de mensen willen graag bij hem zijn en hun ziel blootleggen.

Woordenloos begrijpen

Terwijl Singer beschikbaar is voor iedereen die een luisterend oor nodig heeft, is hij zelf sinds zijn vriend was opgenomen eenzamer dan ooit: 'Ik ben niet geschikt om alleen te zijn zonder jou, die me begrijpt', schrijft hij Antonopoulos in een brief. Ondanks de afstand tussen hen, groeit het gevoel van verbondenheid met Antonopoulos, alsof ze werkelijk bij elkaar zijn. Soms denkt Singer aan Antonopoulos 'met ontzag en zelfvernedering, soms met trots - maar altijd met liefde, onbekommerd door kritiek, ongehinderd

door bijgedachten'.

Er is sprake van eeuwige onbaatzuchtige genegenheid en liefde. Terwijl Singer steeds met zijn vriend bezig is - ook al kan hij hem vanwege de lange reistijd maar een paar keer per jaar bezoeken - geeft Antonopoulos weinig sjoege. Hij beantwoordt bijvoorbeeld de brieven van Singer niet. Het ziet eruit als eenrichtingsverkeer, van wederkerigheid lijkt geen sprake, maar Singer is blij met ieder klein gebaar, lachje of glimlach. Antonopoulos komt pas tot leven als zijn maaltijd wordt gebracht en hij kan beginnen met het eten op te peuzelen. De aanblik van dat voor hem vertrouwde tafereel maakt Singer blij. Singer voelt zich vertrouwd bij Antonopoulos zoals Copeland de huisarts, Mick Kelly en de anderen zich vertrouwd voelen bij hem: woordeloos.

Over elkaar woordeloos begrijpen en over verliefdheid of liefde is in de psychoanalytische literatuur veel geschreven. Volgens psychoanalyticus Margareth Mahler maakt elke baby een symbiotische fase door waarin moeder en kind op emotioneel gebied nog niet van elkaar gescheiden zijn. Ze zijn één: er zijn geen duidelijke grenzen tussen moeder en kind. Volgens veel psychoanalytici is verliefdheid of liefde een tijdelijke regressie naar deze woordeloze, symbiotische toestand.

Psychoanalyticus Michael Balint spreekt over *primary love* als een verlangen naar onvoorwaardelijke wederzijdse afstemming, een toestand waarin verschillen niet centraal staan. Balint ziet verliefdheid als een opnieuw opleven van dit verlangen, maar waarschuwt: 'Als het wederkerige karakter verdwijnt, wordt de symbiose verstikkend'.

Een andere psychoanalyticus, Donald Winnicott, spreekt over 'zwijgend begrijpen' dat hij ziet als gevolg van een veilige relationele ruimte en niet zozeer als het verdwijnen van het zelf. Psychoanalyticus Daniel Stern spreekt over *affect-attunement*: mensen stemmen zich op elkaar af zonder woorden en spiegelen en bevestigen zo elkaar. In een interview (*De Volkskrant*, 17-01-26) beschrijft de schrijver Adriaan van Dis de liefde als volgt: 'De liefde bedekt, de liefde begrijpt. Dus soms kun je, zonder dat in woorden te zeggen, zonder dat het pijnlijk wordt, elkaar begrijpen zonder dat het uitgesproken wordt'.

Bij Singers laatste bezoek aan Antonopoulos blijkt deze overleden. 'Met dikke ogen en een

Verfilming van *The heart is a lonely Hunter* met Alan Arkin en Sondra Locke

kloppend hoofd' komt Singer na de lange reis terug in zijn kamer waar hij zich na even uitgerust te hebben een kogel door het hart schiet.

Liefde als gezamenlijke ervaring

De ballade van het droevige café is een novelle die door McCullers ook wel wordt omschreven als 'een klassieke geschiedenis van liefde, verraad en wraak'. De hoofdpersoon is Miss Amelia, eigenaresse van een winkel en 'dokter' in een plaatsje in het zuiden van de Verenigde Staten waar nooit iets te doen is. Miss Amelia is lang en donker, en heeft de bouw van een man. Zij heeft kort, achterovergekamd haar en een gespannen, wilde uitdrukking op haar gebruinde gezicht. Meestal kijkt zij stuurs. Er zijn mannen die een relatie met haar willen, maar zij geeft niet om de liefde en is erg op zichzelf. Ze voelt zich niet zo bij anderen op haar gemak. Toch is zij getrouwd geweest met de criminele Marvin Macy, een huwelijk dat iedereen verbaasde. Het huwelijk duurde maar tien dagen, dat verbaasde de mensen niet, immers: 'Een bruidegom die zijn geliefde bruid niet in zijn bed kan krijgen verkeert in een beklagenswaardige positie, zeker wanneer iedereen dat weet'. Ook had Miss Amelia hem toen hij dronken thuiskwam - voordat hij ook maar iets kon zeggen - zo hard in zijn gezicht geslagen dat hij zijn voortanden brak. Zij zette hem uit haar huis en hij verdween.

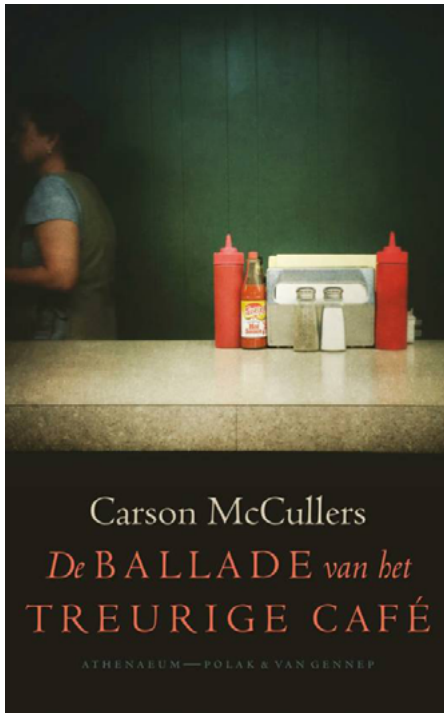
Met uitzondering van dit korte huwelijk gebeurt er niet veel in haar leven totdat een kleine gebochelde man, Lymon Willis haar winkel binnenloopt. Hij beweert een neef van haar te zijn. Tot ieders verbijstering laat zij deze kleine, onooglijke huilebalk toe in haar leven, geeft hem een restje te eten en geeft hem zelfs van

haar eigen whisky te drinken – zo vrijgevig was zij eerder nooit -, en ze laat hem bij haar slapen. 'De gebochelde, kwam zo dicht achter haar aan dat ze in het zwaaiende licht samen één grote verwrongen schaduw wierpen op de wanden van het trappenhuis'. De dagen erna gedroeg Miss Amelia zich vreemd en hield bijvoorbeeld geheel tegen haar gewoonte in de winkel dicht, wat leidde tot de vreemdste geruchten zoals dat zij haar neef had vermoord en in een koffer had verstoppt. Maar niets bleek minder waar.

De gebochelde neemt een steeds grotere plaats in en zorgt ervoor - ook al is hij een onruststoker - dat de winkel een café wordt waar de mensen zich thuis voelen. 'Het café was vooral een zegen voor vrijgezellen, mislukkelingen en teringlijders'. Dat wel. Intussen gedroeg Miss Amelia zich anders dan anders. Zo had zij bijvoorbeeld in de weekenden plotseling een donkerrode jurk aan, die haar volgens iedereen niet goed stond. Zij was verliefd: 'haar blik was kortom de verloren blik van iemand die verliefd is'. Miss Amelia had haar neef ondanks zijn excentrieke en vaak onbehouden gedrag lief. Ze vertrouwde hem in de meest gevoelige zaken. Zij sprak bijvoorbeeld met niemand anders over haar vader. Dat was één manier waarop ze haar liefde toonde. Liefde is in de eerste plaats een gezamenlijke ervaring van twee mensen, maar dat het een gezamenlijke ervaring is wil niet zeggen dat die door twee mensen ook hetzelfde wordt beleefd. Iedereen vond dat zij en haar neef niet bij elkaar pasten, en de cafégasten kregen gelijk.

Het liep niet goed af voor Miss Amelia. Er ontstaan grote problemen, wanneer haar ex-man Marvin Macy terugkeert in haar in leven - na ontslagen te zijn uit de gevangenis - en neef Lymon Willis met hem samen gaat spannen. Willis wil de 'bajesklant op de voet volgen en bedacht steeds rare dingen om de aandacht op zichzelf te vestigen'. Het komt zelfs zover dat Willis aan Macy toestemming geeft om in het huis van Miss Amelia te komen wonen. Zij protesteert niet, maar probeert wel om Macy eruit te werken. Helaas werken haar listen niet en komt zij geregeld in meelijwekkende situaties terecht. Uit angst alleen achter te blijven en haar neef van zich te vervreemden, zet ze Macy uiteindelijk toch niet de deur uit. 'Als je eenmaal met iemand hebt samengewoond is het een enorme beproeving alleen te wonen,' zegt ze daarover.

Aan het einde van dit verhaal komt het tot

een vechtpartij tussen Miss Amelia en Macy. Zij verliest het gevecht, omdat haar neef Macy te hulp schiet. Willis en Macy vernielen daarna haar café en het huis, steken de schuur in de brand, laten de whisky weglopen en nemen alles mee wat van waarde is, om vervolgens te verdwijnen.

Zo blijft Miss Amelia alleen achter. Ze verwaarloost zichzelf en wordt langzaam grijs. Haar stem is hees, zacht en droevig, 'als het klaaglijke gehijg van het harmonium in de kerk'. Het café gaat langzaam failliet. Wanneer iemand over haar neef begint, zegt ze botweg: 'Huh! Als ik die te pakken krijg, ruk ik de ingewanden uit z'n lijf en voer die aan de kat!'. Maar ondertussen zit zij drie jaar zwijgend in de avond op de uitkijk op de veranda te wachten, alleen. Liefde en haat liggen dus heel dicht tegen elkaar aan. Uiteindelijk sluit ze zichzelf in haar huis op en huurt ze een timmerman om haar huis dicht te spijkeren.

Een turbulent liefdesleven

Carson McCullers schrijft in *De ballade van het droevige café*:

Velen vinden het in het diepste van hun gedachten ondraaglijk om bemind te worden. De beminde voelt angst en haat voor de persoon die hem bemint en daar is alle reden voor. Want degene die bemint probeert uit alle macht het object van zijn liefde laag voor laag af te pellen. Wie iemand liefheeft

hunkert steeds naar contact met de geliefde, ook al leidt dat alleen maar tot ellende.

Als je dit zo leest kun je van de liefde niet veel verwachten, en ellende is er zowel voor Singer als Miss Amelia gekomen. Miss Amelia kan het bloed van haar neef wel drinken, maar kan niet leven zonder deze wonderlijke en kwaadaardige figuur van wie zij om niet goed verklaarbare redenen houdt. Het is een liefde die niet overgaat ook al heeft hij haar samen met haar ex-man verraden. Het is niet uitgesloten dat Singer is bezweken onder de symbiose met Antonapoulos, zijn vriend aan wie hij veel liefde en zorg gaf, maar van wie hij niet veel terugkreeg. Liefde maakt niet alleen blind, maar ook irrationeel. Zowel Miss Amelia als Singer gedragen zich in en door de liefde anders dan je van hen zou verwachten.

Carson McCullers had zelf een gecompliceerd liefdesleven. Zij trouwde met Reeves, een man die jaloers was op haar schrijftalent. Deze relatie was zowel de meest ondersteunende als meest destructieve relatie in haar leven en werd gekenmerkt door alcoholisme en seksuele ambivalentie. Zij waren beiden biseksueel en onderhielden een (driehoeks)relatie met dezelfde man. Carson McCullers trouwde tweemaal met Reeves, maar was in de tussentijd ook verliefd was op een vrouw die haar liefde niet beantwoordde. Tijdens hun tweede huwelijk probeerde Reeves haar ervan te overtuigen zich samen met hem te suicideren, maar dat deed zij niet. Reeves suicideerde zich een paar jaar later wel.

De ballade van het treurige café schreef zij in deze turbulente periode van haar leven, en de driehoeksverhouding die Miss Amelia - ongewild - had met haar neef en Macy verwijst vermoedelijk naar haar eigen leven op dat moment. Ik weet niet goed hoe haar leven eruitzag toen zijn *Het hart is een eenzame jager* schreef, maar ik vermoed dat het toen veel rustiger was, ofschoon ook in dat boek de liefde geen fenomeen is om blij van te worden.

Wat zich afspeelt in de levens van Singer, Antonapoulos, Dokter Copeland en de anderen is niet minder heftig, maar veel minder turbulent. De mensen staan elkaar niet naar het leven. Haat en wraak spelen er geen rol in. Het is allemaal veel ingetogener. Carson McCullers ging na haar turbulente liefdesleven uiteindelijk alleen wonen. In beide romans laat zij de hoofdpersoon sterven

aan de gevolgen van een verloren liefde. Singer schiet zich door het gebroken hart en Miss Amelia laat haar hart verschrompelen door zich in het dicht getimmerde huis op te sluiten.

Een hart dat verhardt

Ik heb in mijn jonge jaren erg geleden onder liefdesverdriet. Ik herinner me dat ik in mijn kleine studentenkamer - wanneer mijn vriendin weer eens een paar dagen niets van zich had laten horen - mijn knopen telde: houdt ze wel van me, houdt ze niet van me, houdt ze wel van me, nee ze houdt niet meer van me. Groot was de opluchting wanneer zij weer kwam aanzetten, er was niets aan de hand, zij hield van mij. Maar een paar dagen later sloeg de onzekerheid weer toe. Zij liep straal langs me heen en zei boe noch bah. 'Ik had mijn lenzen niet in,' zei ze later. We trouwden jong, maar dit liep niet goed af. Zij ging er vandoor met een huisgenoot - wij woonden destijds met z'n vieren in één huis -. Mijn hart was niet gebroken, want het was in de loop van de zes turbulente jaren dat ons huwelijk duurde al verschrompeld. Een hart dat verhardt als een pit van een perzik breekt niet meer, maar gelukkig is het door wat mij later in het leven is overkomen ook weer gegroeid. Net als bij het kleine meisje in het filmpje.

Literatuur

McCullers, Carson, *Het hart is een eenzame jager*, Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Gennep, 2021.

McCullers, Carson, *De ballade van het treurige café*, Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Gennep, 2017.